

Η επίδραση του λογοτέχνη Άντον Τσέχωφ στον γιατρό Άντον Τσέχωφ. Η συνεισφορά της διεπιστημονικότητας στην ανάπτυξη των ήπιων δεξιοτήτων των επαγγελματιών υγείας

Τζανετουλάκου Ειρήνη

Απόφοιτος του ΔΠΜΣ Ιστορία της Ιατρικής και Βιολογική Ανθρωπολογία: Υγεία, Νόσος και Φυσική Επιλογή, Τμήμα Ιατρικής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης(MSc), Βιολόγος (BA), Λυρική Τραγουδίστρια(MMus), Ηθοποιός (BA)

DOI: 10.5281/zenodo.15769373

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σύζευξη της Ιατρικής επιστήμης με τις Ανθρωπιστικές επιστήμες και τα πολλαπλά οφέλη της, είναι ένα ζήτημα που απασχολεί τους επιστήμονες ήδη από τον 19ο αιώνα. Στη διάρκεια των επόμενων ετών και μέχρι σήμερα έχουν γίνει πολύ σημαντικά βήματα παγκοσμίως προς αυτή την κατεύθυνση και πληθώρα ερευνών που υποστηρίζουν τις θετικές επιδράσεις της σύνδεσης αυτής. Στην παρούσα εργασία εμείς ασχολούμαστε με μία συγκεκριμένη περίπτωση λογοτέχνη και γιατρού, του Άντον Πάβλοβιτς Τσέχωφ. Εξετάζουμε την επίδραση του συγγραφέα-καλλιτέχνη στον γιατρό/επιστήμονα. Χρησιμοποιούμε ως βασική μας πηγή την εκτεταμένη αλληλογραφία του, που αποτελεί την προσωπική του μαρτυρία σε σχέση τόσο με τις ιδέες όσο και την δράση του. Παράλληλα εξετάζουμε και άλλα κείμενά του που έχουμε στην διάθεσή μας, λογοτεχνικά κ όχι μόνο, για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Τα βασικά μας ερωτήματα είναι:

- Ποια είναι τα στοιχεία του λογοτέχνη Τσέχωφ που συναντούν και επιδρούν στον γιατρό Τσέχωφ ;
- πως και αν μπορούν να φανούν χρήσιμα σήμερα αυτά τα στοιχεία, στην ανάπτυξη των ήπιων δεξιοτήτων των επαγγελματιών στον χώρο της υγείας;

Η ενδελεχής παρατηρητικότητα, η επικοινωνία με τους ασθενείς ειδικότερα, η ενσυναίσθηση, η κοινωνική ευαισθησία αποτελούν βασικά χαρακτηριστικά που αντιστοιχούν σε ιδιότητες που αποκαλούμε συχνά «ήπιες δεξιότητες» και θεωρούνται από πολλούς ειδικούς εξαιρετικά σημαντικές για τους επαγγελματίες υγείας. Με βάση τα παραπάνω και το παράδειγμα του Τσέχωφ σε σχέση με αυτά, συντασσόμαστε με τους επιστήμονες που υποδεικνύουν την χρησιμότητα ή και την αναγκαιότητα της εισαγωγής μαθημάτων της καλλιτεχνικής εκπαίδευσης στην εκπαίδευση των γιατρών και γενικότερα των επαγγελματιών στον χώρο της υγείας..

Λέξεις Κλειδιά: Λογοτεχνία και ιατρική, Άντον Τσέχωφ, ανθρωπιστικές ιατρικές επιστήμες.

Υπεύθυνος αλληλογραφίας: Τζανετουλάκου Ειρήνη, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Ιατρική Σχολή (Συνεργαζόμενο Ίδρυμα: Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης), DiPMS: Ιστορία της Ιατρικής και της Βιολογικής Ανθρωπολογίας: Υγεία, Ασθένεια και Φυσική Επιλογή, Θεσσαλονίκη, Ελλάδα, E-mail: etzanetou@auth.gr

Rostrum of Asclepius® - "To Vima tou Asklipiou" Journal

Volume 24, Issue 3 (July – September 2025)

CASE STUDY

The influence of the literary figure Anton Chekhov on the physician Anton Chekhov. The contribution of interdisciplinarity to the development of soft skills in healthcare professionals

Tzanetoulakou Irini

Master graduate DiPMS: History of Medicine and Biological Anthropology: Health, Disease and Natural Selection, Aristotle University of Thessaloniki, Medical School, (Coactive School: Democritus University of Thrace), Biologist (BSc), Musician (MMus in Classical Singing), Actress (BA)

DOI: 10.5281/zenodo.15769373

ABSTRACT

The intersection of health and humanistic disciplines and its numerous benefits has been a matter of concern for scientists since the late 19th century. Over the next years and up to the present day, significant steps have been made globally in this direction, with a plethora of research supporting the positive effects of this connection. In this paper, we focus on a specific case of a writer and physician, Anton Pavlovich Chekhov (case-study). We examine the influence of the writer-artist on the doctor-scientist. Our main research material is his extensive correspondence, which serves as

his personal testimony regarding both his ideas and actions. Additionally, we examine other available texts of his, literary and other, to draw conclusions. Our main questions are:

- What are the elements of Chekhov's literary persona that intersect with and influence the physician Chekhov?
- How and to what extent can these elements prove useful today in the development of soft skills for professionals in the healthcare field?

Detailed observation, communication with patients, empathy and social activism are key points that correspond to qualities often referred to as "soft skills" and are considered extremely important for healthcare professionals by many experts. Based on the above and the example Chekhov set in relation to the above, we align ourselves with scientists who advocate for the usefulness or even necessity of introducing arts education courses into the education of physicians and healthcare professionals in general.

Keywords: Literature and medicine, Anton Chekhov, medical humanities.

Corresponding Author: Tzanetoulakou Irini, Aristotle University of Thessaloniki, Medical School, (Coactive School: Democritus University of Thrace), DiPMS: History of Medicine and Biological Anthropology: Health, Disease and Natural Selection, Thessaloniki, Greece, E-mail: etzanetou@auth.gr

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Οι Ανθρωπιστικές Σπουδές στις Επιστήμες Υγείας ορίζονται από τον Craig M. Klugman ως εξής : 'Οι Ανθρωπιστικές Σπουδές στις Επιστήμες Υγείας είναι ένα πεδίο, το οποίο ασχολείται με την κατανόηση της υγείας του ανθρώπου και της ασθένειας, προκειμένου να δημιουργηθούν ειδήμονες/γνώστες και ευαισθητοποιημένοι πάροχοι υγειονομικής περίθαλψης, ασθενείς και οικογενειακοί φροντιστές.¹ Οι Klugman και Lamb σημειώνουν πως 'οι ανθρωπιστικές επιστήμες στον χώρο της υγείας θέτουν τις ανθρωπιστικές επιστήμες, τις τέχνες και τις κοινωνικές επιστήμες στο επίκεντρο των κλινικών και επιστημονικών πράξεων'.²

Ο αντίστοιχος αγγλικός όρος health humanities είναι η εξέλιξη του όρου medical humanities που πρωτοεμφανίζεται το 1948 στο περιοδικό Isis, από τους ιστορικούς George Sarton και Frances Siegel 'Ήδη απ' το 1870 όμως σύμφωνα με πολλούς μελετητές

είχε ξεκινήσει μια σειρά καινοτόμων εργασιών αναφορικά με την σύζευξη της ιατρικής και των ανθρωπιστικών επιστημών. Ο καναδός William Osler (1849-1919) με τις διαλέξεις του συζητά την σύνδεση ιατρικών και ανθρωπιστικών σπουδών ενώ επαναφέρει ιπποκρατικά 'ιδανικά' στην ιατρική πρακτική. Στην διάρκεια του 20ου αιώνα και ιδιαίτερα μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο έχουμε σημαντικές εξελίξεις. Σημαντικοί σταθμοί για τις ανθρωπιστικές επιστήμες στις επιστήμες Υγείας είναι μεταξύ άλλων

- 1952, εισαγωγή του μαθήματος 'Ιστορία της Ιατρικής' στην Ιατρική Σχολή Case Western Reserve στο Cleveland του Ohio
- 1967 ίδρυση το πρώτου τμήματος ανθρωπιστικών σπουδών στην Ιατρική Σχολή Pennsylvania State University College of Medicine
- 1972 ίδρυση του Institute of Medical Humanities στο Texas ενώ μια στις 10

ιατρικές σχολές στην Αμερική περιλαμβάνει ανθρωπιστικά μαθήματα στο πρόγραμμα σπουδών της

- 1982 ίδρυση του περιοδικού Literature and Medicine
- Δεκαετία 1980 Το άνοιγμα των ευρωπαϊκών πανεπιστημίων στις Ανθρωπιστικές Σπουδές στην Ιατρική με παραδείγματα την Γλασκώβη, το Birmingham, το Durham University
- Δεκαετία 1990, στην Νορβηγία εντάσσονται στο πρόγραμμα των ιατρικών σχολών μαθήματα όπως η μουσική, τα εικαστικά, η λογοτεχνία και η αρχιτεκτονική. Στην Κροατία όλες οι ιατρικές σχολές περιλαμβάνουν μαθήματα με επίκεντρο την ιστορία και την λογοτεχνία.

Αλλά και στον υπόλοιπο κόσμο απ' την Ταιβάν μέχρι την Κίνα και την Αργεντινή, απ' το 2000 και ύστερα έχουμε την εμφάνιση των Ανθρωπιστικών Σπουδών στην Ιατρική.³

Ο Michel Serres έχει παρομοιάσει τον ενδιάμεσο αυτό χώρο μεταξύ ανθρωπιστικών και θετικών επιστημών με μια πριονωτή ακτή πασπαλισμένη με πάγο και ποικιλία..λιγότερο ένα σύνδεσμο υπο έλεγχο και περισσότερο μια ανοικτή περιπέτεια.⁴

Στην παρούσα εργασία εμείς θα διερευνήσουμε μία συγκεκριμένη περίπτωση (case study). Θα εξετάσουμε την επίδραση του Άντον Τσέχωφ συγγραφέα-καλλιτέχνη στον Τσέχωφ γιατρό/επιστήμονα.

Όπως μας αποκαλύπτει ο ίδιος, γεννήθηκε στις 17 Ιανουαρίου 1860 στο Ταγκκάρονγκ της Ρωσίας. Το 1879 εισήλθε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου της Μόσχας. Ήδη απ' το πρώτο έτος της σχολής ξεκίνησε να γράφει και μέσα στην επόμενη δεκαετία η ενασχόληση αυτή πήρε επαγγελματικό χαρακτήρα. Το 1888 κέρδισε το βραβείο Πούσκιν ενώ το 1890 ταξίδεψε στην σωφρονιστική αποικία του Σαχάλιν. Συνέγραψε πλήθος κειμένων λογοτεχνικών και θεατρικών.⁵ Πέθανε το 1904 από την φυματίωση. Θεωρείται ένας από τους σπουδαιότερους θεατρικούς συγγραφείς παγκοσμίως από την αρχαιότητα έως σήμερα. Για τις ανάγκες της έρευνας μας θα χρησιμοποιήσουμε ως βασική μας πηγή την εκτεταμένη αλληλογραφία του που αποτελεί την προσωπική του μαρτυρία σε σχέση με τις ιδέες αλλά και την δράση του. Παράλληλα θα εξετάσουμε και άλλα κείμενά του που έχουμε στην διάθεσή μας, λογοτεχνικά κ όχι μόνο για την εξαγωγή περισσότερων συμπερασμάτων. Ακολουθώντας και σε σχέση με το παραπάνω υλικό θα διερευνήσουμε τα εξής ερωτήματα:

- Ποια είναι τα στοιχεία του λογοτέχνη Τσέχωφ που επιδρούν στον γιατρό Τσέχωφ;
- - πως και αν μπορούν να φανούν χρήσιμα σήμερα αυτά τα στοιχεία, στην ανάπτυξη των ήπιων δεξιοτήτων των επαγγελματιών στον χώρο της υγείας;

Ο γιατρός Τσέχωφ όπως αποκαλύπτεται μέσα απ' τον συγγραφέα Τσέχωφ

Σ' ένα γράμμα στον αδελφό του Alexander το Μάιο του 1888, ο Τσέχωφ επισημαίνει 6 αρχές για το γράψιμο μιας καλής ιστορίας:

1. Απουσία πολυλογίας πολιτικού - κοινωνικού- οικονομικού περιεχομένου
2. Απόλυτη αντικειμενικότητα
3. Αληθείς περιγραφές ατόμων και αντικειμένων
4. Συντομία
5. Θάρρος και Πρωτοτυπία: απόφυγε το κατεστημένο
6. Ενσυναίσθηση⁶

Αν δεν γνωρίζαμε περί τίνος πρόκειται η παραπάνω συμβουλή θα μπορούσαμε άραγε να συνδέσουμε τα στοιχεία αυτά με μια καλή ιατρική διάγνωση; Καμία περιττή πολυλογία, απόλυτη αντικειμενικότητα, ακριβής περιγραφή του ατόμου και της κατάστασης, θάρρος και πρωτοτυπία: να τολμάς να σκέφτεσαι έξω απ' το ήδη γνωστό και σύνηθες, ενσυναίσθηση.

Σε άλλο γράμμα του διαβάζουμε : 'Η Ιατρική είναι η νόμιμη σύζυγος και η λογοτεχνία η ερωμένη μου'.⁷ Απ' τις πιο διάσημες φράσεις απ' την αλληλογραφία του Τσέχωφ, η συγκεκριμένη, δείχνει ξεκάθαρα την διττή του ιδιότητα, την οποία περιγράφει σχεδόν ως διπλή ζωή. Λίγες γραμμές παρακάτω μάλιστα, επισημαίνει πως καμία απ' τις δύο δεν χάνει απ' αυτή την απιστία. Για να κατανοήσουμε

τις παραπάνω φράσεις ας δούμε ένα άλλο απόσπασμα απ' την αλληλογραφία του: 'Διαφορετικοί κλάδοι γνώσης συνυπήρχαν ανέκαθεν εν ειρήνη. Η Ανατομία και η Λογοτεχνία έχουν εξίσου ευγενείς προγόνους... Δεν υφίσταται διαμάχη ανάμεσα τους για επιβίωση. Αν κάποιος γνωρίζει για την κυκλοφορία του αίματος είναι πλούσιος. Αν γνωρίζει επιπλέον την ιστορία της Θρησκείας και το τραγούδι 'θυμάμαι μια υπέροχη στιγμή', είναι πλουσιότερος, όχι φτωχότερος- δηλαδή υπάρχουν σ' αυτό μόνο πλεονεκτήματα. Γι' αυτό οι ιδιοφυίες ποτέ δεν μπήκαν σ' αυτή την αντιμαχία και στον Γκαίτε ο ποιητής συνυπήρχε αρμονικά με τον επιστήμονα. Δεν αντιμάχονται οι γνωσιολογικοί κλάδοι αλλά τα σφάλματα, δηλαδή ο ανθρώπινος παράγοντας'.⁸ Ο Τσέχωφ λοιπόν υποστηρίζει πως μόνο πλεονεκτήματα έχει η πολυεπιστημονικότητα και πως για την όποια διαμάχη δεν ευθύνονται οι γνωστικοί κλάδοι αλλά οι άνθρωποι, δηλαδή ο τρόπος με τον οποίο διαχειρίζονται αυτό το ζήτημα. Ποια μπορεί να είναι αυτά τα πλεονεκτήματα; Η γνώση παρομοιάζεται με πλούτο, συνεπώς εκείνος που έχει ευρύτερο πεδίο γνώσεων και κουλτούρα, είναι σύμφωνα με τον Τσέχωφ πλουσιότερος.

Στρεφόμαστε και πάλι σ' ένα μακροσκελέστατο γράμμα που ο Τσέχωφ γράφει στον αδελφό του και το οποίο εκθέτει αναλυτικά τα γνωρίσματα των

καλλιεργημένων ανθρώπων. Σύμφωνα με τον συγγραφέα, είναι ευγενείς, καλοσυνάτοι και έτοιμοι να προσφέρουν, δεν ψεύδονται ποτέ, δεν κομπάζουν και δεν επιδεικνύουν τους εαυτούς τους, δεν είναι χειριστικοί, δεν πολυλογούν. Έχουν αισθητική, φροντίζουν τα ρούχα τους αλλά και τον χώρο διαμονής τους. 'Νους υγιής εν σώματι υγίει' γράφει.⁹ Ζητήματα προσωπικής ηθικής, χαρακτήρα και αισθητικής, θα έλεγε κάποιος. Τί σχέση μπορεί να έχουν με το επάγγελμα του γιατρού; Ας θυμηθούμε τα παρακάτω αποσπάσματα απ' κείμενα του Γαληνού:

‘να κινείται χωρίς πολύ θόρυβο, να μη μιλά δυνατά, να κοιτάζει ανθρώπους και πράγματα με σεμνότητα και να περπατά με χάρη’, ‘να θεωρείται ανθρώπινος, σεμνός και άνθρωπος του μέτρου’, ‘να μην βρίζει ποτέ’, ‘να έχει καθαρά χέρια, γένια και μαλλιά’

Τα κείμενα αυτά του Γαληνού συνδέονται και με άλλα γραπτά του Τσέχωφ. Σύμφωνα με τον Γαληνό ‘είναι αδύνατον (ο γιατρός) να κυνηγάει το οικονομικό κέρδος ενώ εκπαιδεύεται σε αυτή την τέχνη. Αυτός που είναι πραγματικά ενθουσιώδης με έναν από τους δύο στόχους, αναπόφευκτα θα μισήσει τον άλλο’.^{10,11,12,13,14}

Όσον αφορά την αμοιβή απ' την Ιατρική, ο Τσέχωφ ξεκάθαρα αναφέρει στην αλληλογραφία του πως αμείβεται με την δική του θέληση ελάχιστα ή και καθόλου.¹⁵ Η εργατικότητα δε, είναι από τα ύψιστα ιδανικά του. Η εργασία αναφέρεται σε πολλά σημεία

και στα θεατρικά του κείμενα. Στις ‘Τρεις Αδελφές’ ο στρατιωτικός Βερσίνιν ονειροπολώντας για το μέλλον, μιλάει για μια ευτυχισμένη ζωή, την οποία οι ίδιοι δεν θα προλάβουν όμως πρέπει να δουλέψουν σκληρά για να την δημιουργήσουν για τους απογόνους τους. Μέσα απ' την φωνή του ήρωα του ο συγγραφέας θέτει την εργατικότητα όχι απλά ως συστατικό του παρόντος αλλά απαραίτητη προϋπόθεση για ένα ευτυχισμένο μέλλον. Έχουμε χρέος μονάχα να δουλέψουμε, να δουλέψουμε! Όσο για την ευτυχία, αυτή είναι μια κληρονομιά για τους μακρινούς απογόνους μας. Αν εγώ δεν τη γνωρίσω, τουλάχιστο θα τη γνωρίσουν οι απόγονοι των απογόνων μου' λέει λίγο αργότερα ο ίδιος ήρωας.¹⁶ Ο ίδιος, όπως φαίνεται και πάλι απ' την δική του μαρτυρία εργάζεται σκληρά ως γιατρός για όσα χρόνια και μέχρι το σημείο που του επιτρέπει η εύθραυστη και σταδιακά επιδεινούμενη κατάσταση της υγείας του λόγω της φυματίωσης. Όταν μετακομίζει απ' την γενέτειρα του Ταγκαρόγκ στην Μόσχα, φαίνεται να χαίρεται που δεν έχει πια χρόνο ως γιατρός να τεμπελιάζει και να παίζει χαρτιά.¹⁷ Η δε συγγραφή την οποία επιτελεί τότε στον ελεύθερο χρόνο του ουσιαστικά είναι ο χρόνος του ύπνου του. Όταν αργότερα σχεδιάζει την μετακόμιση του στην επαρχία, ονειρεύεται μια ζωή όπου θα δοθεί στην Ιατρική ψυχή τε και σώματι.¹⁸ Και πράγματι δείχνει αυτή την αφοσίωση. Στο Μελίχοβο

που μετακομίζει το 1892, αναλαμβάνει απευθείας όλους τους κατοίκους και κάθε τους ιατρική ανάγκη, από αιμορραγίες μέχρι κατάγματα και από εγκεφαλικά μέχρι μολυσματικές ασθένειες.¹⁹ "Όταν ξεσπά η επιδημία χολέρας το καλοκαίρι του 1892 του ανατίθεται η ευθύνη 25 χωριών, 4 εργοστασίων και ενός μοναστηριού. Στα γράμματά του στον φίλο και εκδότη του Σουβόριν μαθαίνουμε πως οργανώνει κέντρα περίθαλψης, αναζητά ο ίδιος πόρους για αυτά, βλέπει ασθενείς, προσπαθεί με διαλέξεις να προφυλάξει τους υγιείς ακόμη χωρικούς. Η διαχείριση της χολέρας απαιτεί απ τον γιατρό μεγάλη φροντίδα, πρέπει να αφιερώσεις από 5 έως 10 ώρες ή και περισσότερο ανά ασθενή, γράφει ενώ στο ίδιο γράμμα δηλώνει τον ενθουσιασμό του για τα επιτεύγματα της Ιατρικής και ειδικά της Επιδημιολογίας, ενώ παράλληλα εκφράζει την ψυχική και σωματική του κόυραση.²⁰ Μέσα απ' αυτές τις γραμμές βλέπουμε τον γιατρό που έχει μεγάλη αίσθηση του καθήκοντος, που θαυμάζει την επιστήμη την οποία υπηρετεί, που αφιερώνει τον εαυτό του στην υπηρεσία αυτή χωρίς να κρύβει ούτε απ' τον εαυτό του ούτε απ' τους δικούς του ανθρώπους τα αρνητικά του συναισθήματα, ακόμη κ αν αυτά θα μπορούσαν να επιφέρουν αισθήματα ενοχής ή αρνητική κριτική.

Και δεν είναι μόνο αυτά τα αποσπάσματα στα οποία αποκαλύπτεται ο γιατρός Τσέχωφ. 'Μια γυναίκα έβγαζε σίκαλη και έπεσε από το

κεφάλι του βαγονιού προς τα κάτω. Τραυματίστηκε τρομερά: εγκεφαλική διάσειση, καταπόνηση των σπονδύλων του λαιμού, ασθένεια, φοβεροί πόνοι κ.λπ. Την έφεραν σε μένα. Γκρίνιαζε και βογκούσε και προσευχόταν για θάνατο, κι όμως κοίταξε τον άντρα που την έφερε και μουρμούρισε: «Άσε τις φακές, Κυρία, μπορείς να τις αλωνίσεις μετά, αλλά αλωνίσου τώρα τη βρώμη». Της είπα ότι θα μπορούσε να μιλήσει για τη βρώμη μετά, ότι υπήρχε κάτι πιο σοβαρό να μιλήσουμε, αλλά μου είπε: "Η βρώμη του δεν είναι ποτέ τόσο καλή!" Μια γυναίκα που αγρυπνεί και διαχειρίζεται τα πάντα. Ο θάνατος δεν τρομάζει τέτοιους ανθρώπους."²¹ Ο γιατρός εδώ περιγράφει αναλυτικά το συμβάν και την κατάσταση της ασθενούς του αλλά δεν σταματά εκεί. Ακούει και παρατηρεί τον άνθρωπο απέναντι του σε τέτοιο βαθμό που η εντύπωση του απ' αυτόν, από την σωματική κατάσταση έως την συμπεριφορά και τον χαρακτήρα να τον ακολουθήσει και να την περιγράψει στο προσωπικό του κείμενο. Είναι εύκολο στο απόσπασμα αυτό να αναγνωρίσουμε τον συγγραφέα που δοξάστηκε και ακόμη δοξάζεται για την ενδελεχή και βαθιά, λεπτομερή απεικόνιση των χαρακτήρων του. Πόση αξία μπορεί να έχει αυτή η παρατήρηση και πολυεπίπεδη ανάγνωση του καλλιτέχνη όταν αναφερόμαστε στην Ιατρική; Ο γιατρός βλέπει, ακροάζεται, ψηλαφίζει. Στην Ιστορία της Ιατρικής διαβάζουμε πως χρησιμοποιεί

ακόμη και την γεύση. Κι αν η δοκιμή ούρων ακούγεται αστεία για τους γιατρούς της εποχής μας, η άμεση παρατήρηση ήταν και είναι ύψιστα σημαντικό εργαλείο της Ιατρικής. Μέσα απ' την Ιστορία και της Ιατρικής βλέπουμε τον γιατρό να παρατηρεί και να δίνει σημασία όχι μόνο στον ασθενή αλλά και στο περιβάλλον τόσο του ίδιου όσο και του ασθενούς του. Ο Δ. Λυπουρλής στο έργο του 'ιπποκρατική ιατρική' γράφει πως 'με την άφιξη του σε μια πόλη ο γιατρός έχει χρέος να εξετάσει τη θέση της και ειδικότερα τον προσανατολισμό της σε σχέση με τους ανέμους αλλά και με την ανατολή του ηλίου. Συνάμα πρέπει να παρατηρήσει με προσοχή το νερό, το έδαφος καθώς και τον καθημερινό τρόπο ζωής των ανθρώπων. Εφόσον κάνει όλα τα παραπάνω ερχόμενος σε μια πόλη για πρώτη φορά θα ξέρει να προσδιορίσει ποιες αρρώστιες ταλανίζουν τους ανθρώπους εκεί καθώς και τον χαρακτήρα με τον οποίο παρουσιάζονται σ' αυτόν τον τόπο οι κοινές σε όλα τα μέρη αρρώστιες'²² Ο λογοτέχνης Τσέχωφ απ' την άλλη περιγράφει με τον εξής τρόπο το τοπίο 'Το απόγευμα είναι ζεστό, τριγύρω σύννεφα που προμηνύουν καταιγίδα και δεν μπορείς να δείς τίποτα. Ο αέρας είναι τόσο πυκνός και μυρίζει γρασίδι.'²³ Όλες οι αισθήσεις του είναι οξυμένες και μόνο πλεονέκτημα θα μπορούσε να είναι αυτό για έναν γιατρό ιδιαίτερα στην διάγνωση, είτε σωματικών είτε νευρολογικών και ψυχικών νοσημάτων. Ιδιαίτερα στην ψυχιατρική η

παρατήρηση, η ακρόαση και η επικοινωνία είναι βασικά εργαλεία του γιατρού. Σε κάθε περίπτωση όμως η επικοινωνία βοηθά τον γιατρό που ακούει αυτά που επιλέγει να πει ο ασθενής και τον τρόπο που τα εκφράζει.

Το 1890 ο αδελφός του Τσέχωφ, Μιχαήλ, παίρνει το πτυχίο του στην Νομική και μελετά το σύστημα διαχείρισης των φυλακών.²⁴ Ο Τσέχωφ δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, σε τέτοιο βαθμό που αποφασίζει να ταξιδέψει στο Σαχάλιν, ένα νησί εξορίας και να καταγράψει τις συνθήκες εκεί. Όπως ο ίδιος γράφει 'θέλω να γράψω 100-200 σελίδες και να κάνω κάτι, έστω μικρό για την ιατρική επιστήμη..λές πως το Σαχάλιν δεν ενδιαφέρει κανέναν. Πώς μπορεί αυτό να είναι αλήθεια ; Είναι άχρηστο και μη ενδιαφέρον μόνο για μια κοινωνία που δεν εξορίζει χιλιάδες ανθρώπων και ξοδεύει εκατομμύρια ρούβλια σ αυτό..Το Σαχάλιν είναι το μέρος των πιο ανυπόφορων συμφορών για έναν άνθρωπο.. Είναι προφανές πως έχουμε στείλει εκατομμύρια ανθρώπους να σαπίσουν στην φυλακή, τους έχουμε καταστρέψει- έτσι απλά χωρίς πολλές σκέψεις, βάρβαρα..τους έχουμε οδηγήσει δέσμιους στο κρύο, στη σύφιλη, στην ανέχεια, έχουμε πολλαπλασιάσει την εγκληματικότητα, και για όλα αυτά θεωρούμε υπαίτιους τους δεσμοφύλακες και τους επιθεωρητές. Όλη η μορφωμένη Ευρώπη τώρα όμως γνωρίζει πως δεν φταίνε οι επιθεωρητές αλλά όλοι εμείς.'²⁵ Είναι προφανές στο παραπάνω απόσπασμα το

ενδιαφέρον του Τσέχωφ όχι μόνο για την ιατρική αλλά και την γενικότερη αντιμετώπιση των κρατουμένων. Ο Τσέχωφ μιλάει ξεκάθαρα για κοινωνική ευθύνη, θέτοντας τον εαυτό του μέρος του προβλήματος. Και δεν μένει στα λόγια. Γράφει όντως τα αποτελέσματα της έρευνας του, σ ένα έργο που μέσα από την αποτυχία του αρχικού του στόχου που είναι μία σωστή απογραφή όλου του πληθυσμού του Σαχάλιν, επιτυγχάνει να καταδείξει την ζοφερή πραγματικότητα: την απόλυτη αποτυχία του καλούμενου 'σωφρονιστικού' συστήματος. Όλοι οι φάκελοι που ανακαλύπτει ο Τσέχωφ είτε αφορούν το μέγεθος του πληθυσμού, την δίαιτα, την ιατρική τους κατάσταση είναι τελείως αναξιόπιστοι.²⁶ Ο ίδιος με ένα ερωτηματολόγιο που έχει συντάξει επιδιώκει να πάρει προσωπική συνέντευξη απ'όλο τον πληθυσμό, ξεκινώντας απ' τις 5 π.μ. ως την δύση του ήλιου.²⁷ Παρόλο που κ αυτά τα στοιχεία αποδεικνύονται στατιστικά μη αξιόπιστα, αυτό που καταφέρνει είναι να φέρει στο προσκήνιο κάτι που έμενε στην σκιά, να κάνει το αόρατο ορατό. Και δεν μένει σ αυτό, στην συγγραφή. Συγκεντρώνει ο ίδιος χρήματα για το σχολείο στο Σαχάλιν.²⁸ Δείχνει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τα παιδιά, μιλάει μαζί τους, όχι με γλώσσα οίκτου αλλά ενδιαφέροντος. Τα παρατηρεί, κρατά στην μνήμη του όχι μόνο τα λόγια τους αλλά τις κινήσεις τους, τα ρούχα, τις εκφράσεις.²⁹

Η κοινωνική ευαισθητοποίηση του Τσέχωφ δεν περιορίζεται εκεί. Μέσα απ' την αλλ/φία του μαθαίνουμε για την δράση του στην διάρκεια του λιμού του 1891-92 που θεωρείται ότι κόστισε τη ζωή σε 400.000 ανθρώπους.³⁰ Σχεδιάζει να επισκεφτεί προσωπικά τις επαρχίες που έχουν περισσότερο πληγεί, παρά την αρνητική στάση της κυβέρνησης ως προς την ιδιωτική πρωτοβουλία, οργανώνει εράνους ενώ σκέφτεται παράλληλα πως μπορεί μαζί με άλλους ανθρώπους παρόμοιας ευαισθησίας να βοηθήσει στην πράξη τους αγρότες να σώσουν την σοδειά της επόμενης χρονιάς και το πράττει.³¹ Όταν μετακομίζει στο Μελίχοβο, βοηθά στην ανέγερση σχολείου³² Συμμετέχει και σε επιτροπή για την ανακούφιση αναπήρων.³³ Ο βαθμός της ενσυναίσθησής του είναι εμφανής σε αυτές και πλείστες άλλες περιπτώσεις. Χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα: ' Πόσοι φυματικοί βρίσκονται εδώ! Πόση φτώχεια και πόσο ανησυχεί κανείς γι' αυτούς. Οι ξενώνες και τα ξενοδοχεία; δεν δέχονται τους βαριά ασθενείς. Οι άνθρωποι πεθαίνουν από εξάντληση, αδιαφορία, και μάλιστα πού, στην ευλογημένη Ταυρίδα. Χάνεις κάθε επιθυμία για τον ήλιο και την θάλασσα.'³⁴ Ενδιαφέρον παρουσιάζει ο τρόπος που ο συγγραφέας Τσέχωφ απεικονίζει τον ήρωα του διηγήματός του 'θάλαμος αρ.6', έναν γιατρό που περνά από διάφορες φάσεις όσον αφορά την σχέση με τους ασθενείς του. Ο

αρχικός του ζήλος μετατρέπεται σε απογοήτευση και αδιαφορία για τους ασθενείς. Βρίσκει όμως απρόσμενο σύντροφο στα πνευματικά του ενδιαφέροντα έναν τρόφιμο της ψυχιατρικής πτέρυγας του νοσοκομείου, του θαλάμου νο6. Η επικοινωνία αυτή γίνεται για τον γιατρό σταδιακά πολύ σημαντική. Τα γεγονότα εξελίσσονται έτσι που ο γιατρός γίνεται ο ίδιος τρόφιμος του θαλάμου, δίπλα στον μέχρι πρότινος ασθενή του. Εκεί και με δραματικό τρόπο υφίσταται και συνειδητοποιεί αυτό που υφίστανται και αισθάνονται οι ίδιοι οι ασθενείς.³⁵ Στην νουβέλα αυτή μέσα απ' την ελευθερία της μυθοπλασίας ο Τσέχωφ δίνει μια ακραία εικόνα της βασικής φράσης για την ενσυναίσθηση 'να μπαίνω στην θέση του άλλου'. Φυσικά πρόκειται για μυθοπλασία και δεν προτείνεται στους γιατρούς να ασθενήσουν. Μπορούμε όμως να υποθέσουμε, λαμβάνοντας υπόψιν μας και την σχετική αλληλογραφία, πώς τον Τσέχωφ απασχολεί ειλικρινά και βαθιά το πώς αισθάνονται και τι περνούν οι ασθενείς του. Αξιοσημείωτος είναι και ο τρόπος που ο Τσέχωφ αντιμετωπίζει τους συναδέλφους του και τα ιατρικά επιτεύγματα του καιρού του. Σ ένα γράμμα του αναφερόμενος στην μάχη που δίνουν οι συνάδελφοί του όπως και εκείνος κατά της χολέρας, εκφράζει τον θαυμασμό του για τα επιτεύγματά τους ενώ σε άλλο γράμμα του βλέπουμε πως όχι μόνο

είναι πολύ καλά ενημερωμένος για τις ανακαλύψεις του Κωχ αλλά ανήκει και στην μερίδα εκείνη των ιατρών της εποχής που αγκαλιάζει με ενθουσιασμό τις νέες ανακαλύψεις.

Από την άλλη πλευρά βλέπει τα ελαττώματα και τις ελλείψεις πολλών συναδέλφων του. Ακόμη και έτσι όμως συναισθάνεται πολύ καλά τον αγώνα τους και τις αντιξοότητες που αντιμετωπίζουν.

΄Πιστεύω στον Κώχ και στην σπερμίνη και δοξολογώ τον Θεό γι' αυτή... εκείνοι που βρίσκονται πιο κοντά στα πράγματα, γνωρίζουν πως είναι η μόνη φυσική συνέπεια όσων έχουν γίνει τα προηγούμενα χρόνια. Πάρα πολλά έχουν γίνει φίλε μου! Μόνο στο τομέα της χειρουργικής έχουν γίνει τόσο που κανείς μένει εμβρόντητος. Για εκείνους που σπουδάζουν τώρα Ιατρική η εποχή πριν 20 χρόνια μοιάζει θλιβερή. Αν μου πρότειναν να διαλέξω φίλε μου ανάμεσα σε κάποιο απ' τα 'ιδανικά μέρη' των περίφημων 60's και το πιο φτωχικό νοσοκομείο του Ζέμστβο σήμερα, χωρίς καμία αμφιβολία θα επέλεγα το δεύτερο.'³⁶

΄Στο Νίζνι οι γιατροί και οι καλλιεργημένοι άνθρωποι έχουν κάνει θαύματα. Ενθουσιάστηκα διαβάζοντας για την χολέρα. Στις παλαιότερες εποχές που οι άνθρωποι μολύνονταν και πέθαιναν κατά χιλιάδες, ούτε που ονειρευόμασταν τις σημερινές ανακαλύψεις. Είναι κρίμα που δεν είσαι γιατρός και δεν μπορείς να μοιραστείς τον

ενθουσιασμό μου- δηλαδή να κατανοήσεις, να νιώσεις και να αναγνωρίσεις πλήρως αυτά που έχουν γίνει.³⁷

Οι γιατροί έχουν απαίσιες ώρες και μέρες, τέτοιες που δεν εύχομαι ούτε στον χειρότερο εχθρό μου. Είναι αλήθεια πως υπάρχουν πολλοί άσχετοι και βάρβαροι ανάμεσά τους όπως και ανάμεσα σε συγγραφείς, μηχανικούς, τους ανθρώπους γενικά. Όμως αυτές οι απαίσιες μέρες για τις οποίες μιλώ αφορούν μόνο τους γιατρούς και γι' αυτό, ειλικρινά, πολλά μπορούν να τους χαριστούν³⁸

Ο ίδιος άλλωστε δεν αισθάνεται πως είναι κάτι το ξεχωριστό, λόγω του ταλέντου της μόρφωσης, της ιατρικής ή συγγραφικής του ιδιότητας και της αναγνώρισής του. Δεν αισθάνεται ανώτερος ή σημαντικός επειδή έχει κάποια κοινωνική δράση. Αντίθετα δηλώνει ξεκάθαρα πως είναι ένας συνηθισμένος άνθρωπος, ενώ προχωρεί ένα βήμα παραπάνω και συχνά στην αλληλογραφία του αναγνωρίζει και μοιράζεται τα αρνητικά του συναισθήματα εξαιτίας της κούρασης, του φόρτου εργασίας ή της ρουτίνας.

“Η ψυχή μου έχει εξαντληθεί. Βαριέμαι. Να μην ανήκω στον εαυτό μου, να μην σκέφτομαι τίποτε άλλο παρά διάρροιες, να ξεκινάω δουλειά απ' τα χαράματα με το γάβγισμα ενός σκύλου ή το χτύπημα στην πόρτα”³⁹

“Φαντάσου την βαρεμάρα και την μοναξιά μου τώρα με την κατάσταση της χολέρας, την

αναγκαστική αποχή απ' την συγγραφή, και γράφε μου πιο πολύ και πιο συχνά”⁴⁰

Πολύ σημαντικό είναι και ένα απόσπασμα όπου ο ίδιος σκεπτόμενος τον Βολταίρο, λέει πως δεν είμαστε Βολταίροι και δεν χρειάζεται ουσιαστικά να είμαστε για να προσφέρουμε.⁴¹ Με άλλα λόγια ξεκαθαρίζει πως ένας άνθρωπος, γιατρός ή όχι, δεν χρειάζεται να είναι φιλόσοφος ή κοινωνικός αναμορφωτής για να προσφέρει στους συνανθρώπους του. Αρκεί να ενδιαφέρεται.

ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Είδαμε μέσα απ' τις προσωπικές μαρτυρίες του Τσέχωφ, έτσι όπως καταγράφονται στην προσωπική του αλληλογραφία αλλά και μέσα απ' το λογοτεχνικό του έργο μια σειρά χαρακτηριστικών που συνδέσαμε με την ιατρική του ιδιότητα. Ένα πρώτο και ίσως το πιο προφανές είναι η αναμφισβήτητη ικανότητα του στην περιγραφή ατόμων και τοπίων. Η λεπτομέρεια, η ακρίβεια και η εμβάθυνση στον χαρακτήρα των περιγραφόμενων ατόμων, μπορεί να μας δώσει τα πρώτα οφέλη της ενασχόλησης με την λογοτεχνία είτε μέσω της γραφής ή απλά της ανάγνωσης για τους επαγγελματίες στο χώρο της υγείας, γιατρούς και νοσηλευτές. Η καλύτερη, πιο ακριβής και εμβριθής εκφραστικά γλώσσα που μπορεί να είναι γλώσσα διάγνωσης, γλώσσα διδασκαλίας ή γλώσσα επικοινωνίας με τον θεραπευόμενο και την οικογένειά του.

Οι περιγραφές αυτές που τόσο εύγλωττα δίνει ο Τσεχωφ είναι απόρροια μιας εξίσου εμβριθούς παρατήρησης. Μια παρατήρηση που δεν μένει μόνο στην όραση αλλά επεκτείνεται και στις άλλες αισθήσεις και προχωρά περαιτέρω στην αντίληψη του χαρακτήρα του παρατηρούμενου ατόμου.

Είναι αυτή ακριβώς η αντιμετώπιση του ατόμου ως μοναδική και πολύπλευρη ολότητα, την οποία προτείνουν διάφοροι μελετητές στον χώρο των medical humanities. Και σε εκείνους που μπορεί να υπερασπίζονται την ανάγκη να δοθεί έμφαση στην ακρίβεια των μετρήσεων και την αντικειμενική καταγραφή των συμπτωμάτων για την διάγνωση, ο αντίλογος είναι πως υπάρχει ο κίνδυνος να χαθεί η ιδιαιτερότητα και οι ιδιαίτερες ανάγκες του κάθε ασθενούς.⁴² Η αντιμετώπιση του ατόμου ως ολότητα δεν αναιρεί την επιστημονικότητα της διάγνωσης, αντίθετα την εμπλουτίζει. Στα τυπικά συμπτώματα και τις μετρήσεις προστίθενται τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του κάθε ασθενή, γεγονός που καθιστά την φροντίδα του καλύτερη και πιθανώς αποτελεσματικότερη. Σ αυτή την πιο 'ολιστική' προσέγγιση του ασθενή σημαντικό ρόλο παίζει η ενσυναίσθηση που σύμφωνα με τον Carl Rogers, θεμελιωτή της Προσωποκεντρικής Προσέγγισης στην ψυχοθεραπεία, είναι η ικανότητα να «αντιλαμβάνομαι το εσωτερικό πλαίσιο

αναφορά ενός άλλου ανθρώπου με την ακρίβεια σαν να ήμουν εκείνο το άτομο, χωρίς όμως να χάνω αυτή τη «σαν να» συνθήκη» και ως η κατάσταση 'κατά την οποία υπεισέρχομαι στον ιδιωτικό κόσμο του άλλου και τον βιώνω σαν να ήμουν εκείνος'. Ακολουθώντας αυτό το σκεπτικό οι Baron-Cohen and Wheelwright περιέγραψαν την ενσυναίσθηση ως την «κόλλα» του κοινωνικού κόσμου που οδηγεί τους ανθρώπους να βοηθήσουν ο ένας τον άλλο, και απωθεί από το να πληγώνονται μεταξύ τους.⁴³ Είναι προφανής η ενσυναίσθηση του γιατρού Τσέχωφ για τους ανθρώπους, ασθενείς του ή μη, τους αδύναμους, τους περιθωριοποιημένους απ'την κοινωνία, τους μη έχοντες, ακόμη και τα ζώα

“Πόσα εκατομμύρια πουλιών πέφτουν θύματα της παγωνιάς στο δρόμο της επιστροφής στο σπίτι, πόσα βάσανα και δυσκολίες περνούν τον Μάρτη και αρχές Απρίλη.. Βάλε τον εαυτό σου στην θέση τους.. η ζωή είναι σκληρή σ αυτό τον κόσμο”⁴⁴

Να μπαίνεις στην θέση του άλλου, μία στάση ζωής που λογοτεχνικά αποδόθηκε στην υπερβολή της στον “Θάλαμο αριθμό 6”, αλλά στην ουσία της φανερώνει μια στάση απέναντι στον συνάνθρωπο, τον θεραπευόμενο, που μπορεί μέσα απ'την προσπάθεια κατανόησης του πόνου, της σκέψης ή της σύγχυσης του ασθενούς να συνεισφέρει αποφασιστικά στην θεραπευτική διαδικασία. Η τέχνη στις

διάφορες μορφές της (λογοτεχνία, παραστατικές, εικαστικές τέχνες), μπορεί να βοηθήσει ουσιαστικά στην ανάπτυξη-βελτίωση της ενσυναίσθησης. Δεν είναι τυχαίο πως ο πρώτος ορισμός της δόθηκε από Γερμανούς θεωρητικούς της τέχνης. Εισήγαγαν τη γερμανική λέξη «Einfühlung» η οποία αφορά στα συναισθήματα του παρατηρητή μπροστά σε ένα έργο τέχνης. Ο Theodore Lipps (1851-1914) ήταν αυτός που διαβίβασε την έννοια της ενσυναίσθησης από το χώρο της τέχνης στο πεδίο της ψυχολογίας.⁴⁵ Η δε ανάπτυξη αυτής της κεραίας, της αίσθησης για τον 'άλλο' δεν μπορεί παρά να επηρεάζει και την αίσθηση του εαυτού, την 'ιδιοαίσθηση'. Ο Τσέχωφ συχνά αναφέρεται στα συναισθήματά του, ενώ δεν διστάζει να φανερώσει και αρνητικά συναισθήματα σε σχέση με την εργασία ή και ασθενείς του.

Μια τέτοια παραδοχή μπορεί να είναι ακόμη και ταμπού όσον αφορά τον επαγγελματία στο χώρο της Υγείας, μετατρέποντάς τον σε 'κακό γιατρό ή νοσηλευτή'. Στην πραγματικότητα είναι μια αποδοχή της πραγματικότητας που συνοδεύει την κούραση, το στρες, τις πολύπλοκες και απαιτητικές συνθήκες εργασίας τους. Όπως πολύ χαρακτηριστικά λέει πάλι ο Τσέχωφ:

“Οι γιατροί έχουν φριχτές μέρες και ώρες, τέτοιες που δεν εύχομαι ούτε στον χειρότερο εχθρό μου. Είναι αλήθεια πως δεν λείπουν ανάμεσα τους οι αδαείς και οι βάρβαροι,

όπως δεν λείπουν ανάμεσα στους συγγραφείς, τους μηχανικούς και γενικότερα τους ανθρώπους. Όμως αυτές οι φριχτές μέρες στις οποίες αναφέρομαι αναλογούν μόνο στους γιατρούς και γι' αυτό και μόνο γι' αυτό, πολλά μπορούν να τους συγχωρεθούν.⁴⁶

Η αναγνώριση, η αποδοχή και η αντιμετώπιση απ' τον επαγγελματία υγείας, των συναισθημάτων και των σκέψεων που μπορεί να έχει για τον εαυτό του, τον ρόλο του, την σχέση με τους ασθενείς και την εργασία του, είναι ζωτικής σημασίας και μαθήματα καλλιτεχνικής φύσης μπορούν να συνδράμουν θετικά όπως δείχνουν πολλές έρευνες απ' τους ερευνητές του χώρου των medical humanities. Η τέχνη έχει πολλές φορές συνδεθεί με την πρόκληση μελαγχολικής διάθεσης σε ιδιαίτερα ευαίσθητα άτομα. Τέτοιου είδους απόψεις ενισχύουν την άποψη πως για να επιβιώσει κάποιος στην ζούγκλα του ιατρικού χώρου θα πρέπει σε κάποιο βαθμό να εκμηδενίσει τέτοιες 'ευαισθησίες'. Όμως διάφορες έρευνες έχουν καταδείξει πως το burn out μπορεί να αποφευχθεί όχι καλύπτοντας την ενσυναίσθηση αλλά μειώνοντας τα αισθήματα δυσφορίας και άγχους μέσω της αποδοχής του μειωμένου ελέγχου που έχει ένας γιατρός σε πολλές κλινικές περιπτώσεις. Μεταξύ του 2006 και του 2009 το πρόγραμμα performing medicine πρόσφερε μια σειρά θεωρητικών και πρακτικών καλλιτεχνικών

σεμιναρίων στους φοιτητές στο Barts και το London School of Medicine and Dentistry καθώς και τις Ιατρικές Σχολές των Guys, Kings και Saint Thomas hospitals. Στο πλαίσιο της έρευνας αυτής ζητήθηκε από τους συμμετέχοντες φοιτητές ανατροφοδότηση, η οποία στη συνέχεια αναλύθηκε και προέκυψαν χρήσιμα συμπεράσματα. Μεταξύ άλλων οι φοιτητές δήλωσαν πως η κατανόηση της κατάστασης των άλλων ανθρώπων αναπτύχθηκε στη διάρκεια αυτών των σεμιναρίων, ένα συμπέρασμα κοινό για τα περισσότερα προγράμματα των medical humanities. Επίσης πολλοί φοιτητές εκτίμησαν την ευκαιρία που είχαν να σκεφτούν δημιουργικά σε σχέση με διαφορούμενα, αβέβια ή υποκειμενικά ζητήματα της ιατρικής πρακτικής.⁴⁷ Εξετάζοντας την προοπτική τέτοιων ακαδημαϊκών προγραμμάτων στην ελληνική τριτοβάθμια εκπαίδευση και συγκεκριμένα στις ιατρικές σχολές οι Batistatou et al (2010) επισημαίνουν την σημασία της 'αφήγησης' για τον γιατρό και την κατανόηση της νόσου ή ασθένειας. Η μελέτη της λογοτεχνίας μπορεί να αυξήσει την επίγνωση των γιατρών. Παρ' όλα αυτά στην ελληνική ακαδημαϊκή πραγματικότητα, τα μαθήματα που σχετίζονται με το πεδίο των medical humanities αφορούν μέχρι στιγμής κυρίως μαθήματα 'Ιατρικής Ηθικής' και 'Ιστορίας της Ιατρικής'.⁴⁸ Στο μεταπτυχιακό πρόγραμμα 'Ιστορία της Ιατρικής και Βιολογική

Ανθρωπολογία' περιλαμβάνεται το μάθημα 'Ειδικά θέματα στην Ιστορία της Ιατρικής', στα πλαίσια του οποίου και εκκινώντας απ' την διεπιστημονικότητα και την πολυεπιστημονικότητα γίνεται εκτενής ανάλυση της σχέσης Λογοτεχνίας και Ιατρικής. Έχοντας η ίδια δώσει διαλέξεις με τίτλο 'Η σχέση της Τέχνης με την Ιατρική και την Βιολογία', με έμφαση στις παραστατικές τέχνες, στο μεταπτυχιακό τμήμα του ΑΠΘ 'Εφαρμογές της Ψυχολογίας στην Υγεία', κατά την διάρκεια του ακαδημαϊκού έτους 2023-24 και 2024-25, θεωρώ πως θα ήταν χρήσιμη η εισαγωγή ανάλογων μαθημάτων στο πρόγραμμα περισσότερων τμημάτων, μεταπτυχιακών αλλά και προπτυχιακών. Περισσότερο δε, αν συνοδεύονταν από εργαστήρια, όπου οι φοιτητές θα μάθαιναν και θα εξασκούσαν με την βοήθεια των εργαλείων της Τέχνης, σε πρακτικό επίπεδο.

Επίλογος

Ο Άντον Τσεχώφ ως γιατρός και λογοτέχνης αποτελεί ένα σημαντικό παράδειγμα διεπιστημονικότητας και πολυεπιστημονικότητας. Μέσα από τις μαρτυρίες, την δράση και το κοινωνικό του έργο είδαμε πώς μπορεί να είναι ωφέλιμη η Τέχνη και η ενασχόληση με αυτήν

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Craig M, Klugman, "How Health Humanities will save the life of the humanities", Journal of Medical

- Humanities 38 no.4 (2017) : 419–430.
<https://doi.org/10.1007/s10912-017-9453-5>
2. Craig M. Klugman and Erin Gentry Lamb, “Introduction: Raising Health Humanities”, ed. Craig M. Klugman and Erin Gentry Lamb, 5. New York: Oxford University Press. (2019):1-14
3. Ελένη Μαυροειδή, “Ιατρική και Ανθρωπιστικές Επιστήμες : Η άρση των εμποδίων και ο δρόμος προς τον ‘τρίτο πολιτισμό’”, Το Βήμα του Ασκληπείου, 22, no.2(Απρίλιος-Ιούνιος 2023) :348-374,
<https://www.vima-asklipiou.gr/articles/816/>
4. Michel Serres, “Conversations on science, culture, and time / Michel Serres with Bruno Latour”. Translated by Roxanne Lapidus. University Michigan Press, 1998
5. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. trans. Constance Garnett (New York: The Macmillan Company, (1920) :369-370
6. Maria Popova ,” Anton Checkov’s 6 Rules for a Great Story”, The Marginalian, 03/10/2018,
<https://www.themarginalian.org/2018/10/03/chekhov-6-rules/> 04/01/2024
7. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 99
8. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 125
9. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 52-54
10. Galen, Adhortatio ad artes addiscendas, in In: Kuhn CG, ed. Galen, Opera Omnia. Vol. 1. Leipzig: Car. Cnoblochii, 1821: 18, 51-60
11. Galen. Quod optimus medicus fit quoque philosophus. In: Kuhn CG, ed. Galen, Opera Omnia. Vol. 1. Leipzig: Car. Cnoblochii, 1821: 51-60.
12. Galen. Hippocratis Epidemiorum liber I et Galeni in illum commentaria. In: Kuhn CG, ed. Galen, Opera Omnia. Vol. 17a. Leipzig: Car. Cnoblochii, 1828: 148-51.
13. Galen. Hippocratis Epidemiorum liber VI et Galeni in illum commentaria. In: Kuhn CG, ed. Galen, Opera Omnia. Vol. 17a. Leipzig: Car. Cnoblochii, 1828: 135-152.
14. Iskandar, AZ., Galeni De optimo medico cognoscendo libelli versio Arabica. Berlin: CMG, 1988: 43-69, 115-7.
15. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 122, 313
16. Αντον Π. Τσέχωφ, “Τρεις Αδελφες”, στον τόμο “Αντον Τσεχωφ Τόμος Β”, μτφ.Λυκούργος Καλλέργης, Αθήνα, Εκδόσεις ‘Δωδώνη’, (1986): 77

-
17. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 41
18. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 282
19. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 306
20. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 311-312
21. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 267
22. Κανέλλα Αχαμνού, Ο Ιπποκράτης Περί αέρων, υδάτων, τόπων. Η επίδραση του περιβάλλοντος στην υγεία των ανθρώπων, πτυχιακή εργασία Τμήμα: Μεθοδολογίας, Ιστορίας και Θεωρίας της Επιστήμης, ΕΚΠ (2014) : 5
23. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 374
24. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 11
25. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 133-134
26. Popkin, "Chekhov as Ethnographer: Epistemological Crisis on Sakhalin Island." Slavic Review 51, no. 1(1992):36-51.
- JSTOR, <https://doi.org/10.2307/2500260>. Accessed 28 Jan. 2024
27. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 38
28. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch 223
29. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch 226-228
30. Lilly D P, "The Russian Famine of 1891-1892", The Student Historical Journal 1994-1995/ College of Arts and Science, (19/12/2023), <http://cas.loyno.edu/history/student-historical-journal-1994-1995>, 14/01/2024
31. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 268-294
32. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 337
33. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 374
34. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 396
35. Anton P. Chekhov, Ward Number Six and Other Stories. Translated by Ronald
-

- Hingley. Oxford: Oxford University Press, 2008
36. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch.221
37. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 312
38. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 267
39. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 311
40. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch.314
41. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biogr biographical sketch. 356
42. Scott , P. A., "The relationship between the arts and medicine", Medical Humanities, 26, no.1, (June 2000):3-8, doi:10.1136/mh.26.1.3
43. Κιοσσές Β, "Τί είναι η ενσυναίσθηση", world of empathy, 30/12/2023, 14/01/2024, <https://worldofempathy.gr/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B8%CE%B7%CF%83%CE%B7/> Accessed 14/01/2024
44. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch.82
45. Κιοσσές Β, "Τί είναι η ενσυναίσθηση", world of empathy, 30/12/2023, 14/01/2024, <https://worldofempathy.gr/%CF%84%CE%B9-%CE%B5%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9-%CE%B7-%CE%B5%CE%BD%CF%83%CF%85%CE%BD%CE%B1%CE%AF%CF%83%CE%B8%CE%B7%CF%83%CE%B7/> Accessed 14/01/2024
46. Anton P. Chekhov, Letters of Anton Chekhov to his family and friends with biographical sketch. 267
47. Anne De La Croix , Catharine Rose, Emma Wildig, Suzy Wilson, Arts-based learning in medical education: the students' perspective: Arts-based learning in medical education, Medical Education, 2011, 11, no.11, (11/2011): 1090-1100
48. Α Βατιστατού ,Ε.Α Δουλής , Δ Τινιακός, Α Ανογιαννάκη, Κ Χαράλαμπους, "The introduction of medical humanities in the undergraduate curriculum of Greek medical schools: challenge and necessity", Hippokratia, 14, no. 4, 2010, (October-December 2010):241-243, <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/article>

[es/PMC3031316/pdf/hippokratia-14-241.pdf](https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3031316/pdf/hippokratia-14-241.pdf)